

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**«Відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою
насиленої зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення
державної влади, зміни меж території або державного кордону України:
теорія та практика»**

Виконав студент 2 курсу, групи ЗМНБ - 21
Спеціальності 256 «Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)»

Брюхань Павло Юрійович

Науковий керівник - кандидат юридичних наук,
доцент

Герасимчук Олег Павлович

Рецензент - доктор філософії у галузі права
Олександр Григорович Скарабарчук

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ	9
1.1. Поняття, правова природа та основні ознаки конституційного ладу та державної влади.....	9
1.2. Загальна характеристика інституту державного кордону України та меж її території	13
1.3. Теоретико-правові аспекти складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України	17
<i>Висновки до розділу 1</i>	<i>27</i>
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ	29
2.1. Об'єкт складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України.....	29
2.2. Об'єктивна сторона складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України.....	33
2.3. Суб'єкт складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України	43
2.4. Суб'єктивна сторона складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України	45
<i>Висновки до розділу 2</i>	<i>49</i>
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З	

МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ	51
3.1. Проблемні аспекти кваліфікації злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України	51
3.2. Особливості розмежування фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України та суміжних складів кримінальних правопорушень	56
<i>Висновки до розділу 3</i>	<i>61</i>
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Безпекове питання є одним із центральних в чинній Конституції України. Особливої важливості це питання набуло в умовах великої російсько-української війни. Вітчизняна наука ставить удосконалення інституту злочинів проти національної безпеки України на пріоритетне місце.

Сьогодення нашої держави диктує для українського законотворця різного роду виклики, які потребують вирішення в найкоротші терміни. Ми вважаємо, що вивчення з метою покращення всього механізму національної безпеки в контексті актуальних юридичних засобів та форм є однією із ключових задач сучасних державних інституцій України.

Проблемні аспекти інституту кримінальної відповідальності за злочин «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» досі не дістали належного висвітлення в науковій літературі, що особливо важливо в контексті російсько-української війни та законодавчих змін з новими для вітчизняної правової системи складами злочинів. Крім цього, системний аналіз законодавства показує наявність суттєвих правозастосовчих недоліків функціонування вказаного інституту. Вказане вище обумовлює **актуальність теми дослідження**.

Метою дослідження є аналіз інституту кримінальної відповідальності за злочин «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України», виокремлення актуальних теоретико-правових та практичних проблем кваліфікації вказаного злочину, а також напрацювання конкретних шляхів подолання цих теоретико-правових проблем. На основі поставленої мети визначено ряд **дослідницьких завдань**:

1. Проаналізувати поняття, правову природу та основні ознаки конституційного ладу та державної влади;

2. Розкрити загальну характеристику інституту державного кордону України та меж її території;
3. Визначити теоретико-правові аспекти складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України;
4. Дослідити об'єкт складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України;
5. Дати аналіз об'єктивній стороні складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України;
6. Розкрити суб'єкт складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України;
7. Проаналізувати суб'єктивну сторону складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України;
8. Розкрити проблемні аспекти кваліфікації злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України;
9. Визначити особливості розмежування фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України та суміжних складів кримінальних правопорушень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають, здійснюються та припиняються в процесі кваліфікації кримінальної відповідальності за злочин, відповідальність за вчинення якого передбачено статтею 110-2 Кримінального кодексу України.

Предметом дослідження є відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України: теорія та практика.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: проблеми визначення особливостей та проблемних аспектів інституту кримінальної відповідальності за злочин «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення

державної влади, зміни меж території або державного кордону України» досліджували О. В. Авраменко, А. Ю. Бабій, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Я. Бурда, І. Б. Газдайка-Василишин, С. В. Гізімчук, В. П. Ємельянов, Ю. В. Орлов, Є. О. Письменський, Є. В. Пилипенко, Ю. А. Пономаренко, О. В. Попович, М. В. Карчевський, П. П. Латковський, О. М. Литвинов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, Л. В. Томаш, В. І. Тютюгін, Р. Л. Чорний, А. О. Чуваков та інші.

Однак, констатуємо, що незважаючи на вагомий доробок вищевказаних науковців, питання інституту кримінальної відповідальності за злочин «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» залишається недослідженою кримінально-правовою категорією в комплексі.

Джерелами дослідження є Конституція України як Основний закон нашої держави, інші Закони України (насамперед, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про національну безпеку України», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тощо), підзаконні акти (насамперед, рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки», затверджене Указом Президента України від 16 лютого 2022), а також судова практика.

Джерельну основу дослідження також складають монографічні праці, навчальні посібники, дисертаційні дослідження, автореферати, наукові публікації, а також електронні ресурси, що стосуються інституту кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України.

Методами дослідження є формально-юридичний метод задля визначення дефініцій (зокрема, для визначення термінів суб'єктивної сторони, об'єкту злочину, фінансування тощо); метод аналізу задля виокремлення ознак досліджуваного злочину; історичний метод, за допомогою якого

досліджується становлення та розвиток інституту кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 110-2 КК України; компаративістський (порівняльно-правовий) метод використовується для порівняння особливостей інституту кримінальної відповідальності за злочин «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону» в Україні та зарубіжних державах.

Значення проведеного дослідження виявляється у глибокому розгляді кримінально-правового інституту відповідальності за фінансування дій, спрямованих на насильницьке повалення конституційного ладу, захоплення державної влади або зміну державного кордону чи територіальної цілісності України. У межах дослідження було проаналізовано ключові теоретичні й практичні труднощі у кваліфікації зазначеного злочину, а також запропоновано шляхи їх вирішення у контексті підвищення ефективності функціонування національного сектору безпеки. Отримані результати можуть бути використані як підґрунтя для майбутніх наукових досліджень, зокрема в межах магістерських робіт.

Структура дослідження передбачає наявність трьох розділів. Перший розділ поділяється на 3 підрозділи. В ньому досліджуються теоретико-правові засади злочину фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. Зокрема, проаналізовано загальні риси поняття, правової природи та основних ознак конституційного ладу та державної влади, надано загальну характеристику інституту державного кордону України та меж її території, а також проаналізовані теоретико-правові аспекти складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України. Науково-практичний результат дослідження загальних аспектів інституту кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 110-2 КК України викладений у висновках до розділу 1. Другий розділ складається із 4-х підрозділів, в яких проаналізовано об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та

суб'єктивну сторону складу злочину, відповідальність за який передбачено статтею 110-2 КК України. Науково-практичний результат дослідження особливостей злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України викладений у висновках до розділу 1. Третій розділ присвячено проблемний аспектам кримінальної відповідальності за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Заключною частиною дослідження є висновки та список використаних джерел. Загальна кількість сторінок – 75. Обсяг роботи – 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

1.1. Поняття, правова природа та основні ознаки конституційного ладу та державної влади

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України є одним із злочинів, кримінальна відповідальність за які вітчизняним законодавцем передбачена у I Розділі Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) і які іменуються «Злочини проти основ національної безпеки України». Одними із центральних конституційно-правових категорій, які складають частину об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110-2 КК України є конституційний лад та державна влада.

Так, зокрема, український законодавець згадує «конституційний лад» у ч. 4 ст. 17 Конституції України: Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності¹. В той же час, згідно ст. 37 Основного закону України, забороняється створення та функціонування політичних партій і громадських об'єднань, якщо їхні програмні засади чи практична

¹ Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.05.2025)

діяльність мають на меті підрив незалежності України, насильницьке повалення конституційного ладу, посягання на державний суверенітет та територіальну цілісність, загрозу національній безпеці, незаконне захоплення влади, а також пропаганду війни чи насильства, розпалювання ворожнечі на етнічному, расовому або релігійному ґрунті, обмеження прав і свобод людини чи загрозу здоров'ю населення.

Легальне визначення у законодавстві поняття та основних ознак конституційного ладу відсутнє. В той же час, Рішенням Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) висловив позицію, згідно з якою положення про те, що «право визначати і змінювати конституційний лад України належить виключно народові і не може бути узурповане державними структурами чи посадовими особами», слід трактувати так: виключне право на формування та зміну конституційного ладу належить громадянам України і реалізується ними безпосередньо через всеукраїнський референдум. Конституційний лад фіксується у Конституції України, а зміни до нього можуть вноситися лише згідно з процедурою, визначеною розділом XIII Основного Закону (254к/96-ВР)².

² Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05> (дата звернення: 08.05.2025).

Однією з базових категорій конституційного права слід визначити поняття «основи конституційного ладу». Необхідно відмітити, що на відміну від багатьох інших понять категорія «основи конституційного ладу», як і категорія «конституційний лад», є відносно новими³. Основи конституційного ладу України – це фундаментальні засади, на яких побудована структура та функціонування державної влади. Вони визначають форму державного устрою, механізми організації державної системи, гарантують громадянам широкий спектр прав і свобод та засвідчують статус України як правової і конституційної держави.

Ю. М. Тодика вважає, що під основами конституційного ладу слід розуміти головні засади держави, його принципи, які прикликані забезпечити Україні характер конституційної держави⁴. Така позиція є продуктивною та більш прагматичною, бо дійсно, основи конституційного ладу чітко закріплюють форму державної влади в Україні, встановлюють її джерело та форми здійснення народовладдя, закріплюється принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову, визначається коло органів, які здійснюють державну владу.

На думку О. Ф. Фрицького, засади конституційного ладу України – це ключові принципи, на яких базується структура та функціонування держави. Вони визначають модель державного устрою, способи її організації, гарантують реалізацію прав і свобод людини й громадянина та засвідчують належність України до числа конституційних держав⁵. Виходячи з цього, визначним критерієм змісту поняття «конституційний лад» для цього автора є людина з її невід’ємними правами і свободами.

³ Прієшкіна О. В. Основи конституційного ладу в системі Конституції України. Часопис Київського університету права. 2010. № 4. С. 93.

⁴ Конституційне право України : підручник. за ред.: Ю. М. Тодика, В. С. Журавський. К. : Вид. Дім «Ін Юре». 2012. С. 87.

⁵ Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2012. С. 46.

Конституційному ладу України притаманні такі риси: а) основоположність, фундаментальність; б) політико-правовий характер; в) нормативність і загальнообов'язковість; г) юридичне верховенство щодо інших положень Конституції, всіх нормативно-правових актів держави; д) визначеність і категоричність; е) постійність дії; є) загальнодопустимість і свобода від ідеологічних настанов; ж) цілісність; з) стійкість і особливий порядок змін.

В контексті категорії «державна влада» варто відзначити, що згідно ст. 5-6 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Ніхто не може узурпувати державну владу. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Державна влада — це особливий тип влади, який здійснюється виключно державними структурами та установами. Вона вирізняється суверенністю, загальнообов'язковим характером і здатністю застосовувати примусові заходи впливу на поведінку осіб і організацій через правові механізми. До інституцій, що реалізують державну владу, належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої та судової влади, Конституційний Суд як орган, що забезпечує конституційний контроль, прокуратура та інші. Незаконне захоплення влади або спроби насильницького повалення конституційного устрою в будь-якому з цих органів можуть серйозно загрожувати суверенітету держави, змінити її форму правління, адміністративно-територіальний устрій чи політичний лад — усе це є фундаментальними засадами існування української державності, суспільства та правового порядку⁶.

⁶ Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє : тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). 2019. С. 132.

У свою чергу, П. Рабінович зазначає, що «державна влада – це форма публічної політичної влади, яку здійснює держава через свої офіційні органи та інституції. Вона виражає здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку громадян і діяльність організацій, що перебувають у межах її юрисдикції. Її вирізняють низка характерних ознак: а) у межах кожної держави функціонує єдина державна влада, на відміну від інших типів соціальної влади, які можуть бути численними; б) державна влада поширює свій вплив на все населення, тоді як інші форми влади – лише на окремі соціальні групи; в) виключно державна влада здатна вирішувати питання, що мають загальнонаціональне значення, на відміну від інших владних структур, які займаються проблемами обмеженого масштабу; г) лише державна влада володіє особливим апаратом – органами управління, примусу та контролю, яких не мають інші суб'єкти політичної влади; ґ) вона встановлює юридично обов'язкові норми – правила поведінки, обов'язкові для всього населення; д) основною рисою державної влади є суверенітет, що означає її верховенство, неподільність, повну незалежність і самостійність як у межах держави, так і за її межами.

Крім того, державна влада: 1) формується на основі державного інтересу, який вона прагне реалізувати у практичній діяльності; 2) володіє виключним правом на застосування законного примусу, тобто має монополію на використання сили в межах правового поля.

1.2. Загальна характеристика інституту державного кордону України та меж її території

У відповідності до Закону України «Про державний кордон України», державний кордон України – лінія і вертикальна поверхня, що проходить по

цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Державний кордон України визначається Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України⁷.

Державний кордон України, за винятком випадків, коли інше передбачено міжнародними договорами, визначається наступним чином:

- На суші – по характерних природних елементах рельєфу або помітних орієнтирах;
- У морському просторі – по зовнішній межі територіального моря України;
- На річках: судноплавні — по центру головного фарватеру або по тальвегу; несудноплавні (включно з ручаями) – по середині русла або головного рукава; на озерах чи інших природних водоймах – по прямій, що з'єднує точки виходу державного кордону до берегової лінії. Зміни берегової лінії, рівня води або зміщення русла не впливають на проходження державного кордону.
- На штучних водоймах і водосховищах – по лінії, що існувала до їх наповнення;
- На мостах, греблях і спорудах через прикордонні річки – кордон визначається по центру конструкції або її технологічній осі, незалежно від розташування межі на воді.

Найперше риси державного кордону нашої держави як окремого інституту права починають проявлятися із започаткуванням державності України, але в безпосередньому розумінні доктриною права окремим самостійним інститутом права він стає тільки із здобуттям Україною незалежності у 1991 році. Як показує історія розвитку нашої держави, це був

⁷ Про державний кордон України. Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992, № 2. Ст. 5.

дуже складний процес, який сьогодні через російського агресора перетворився з внутрішньо-адміністративного на зовнішньо-державний⁸.

Державний кордон України – це інституційна система, в межах якої окремі особи, призначені або обрані до відповідних структур, наділяються офіційними повноваженнями для виконання визначених, неособистісних функцій. Метою їхньої діяльності є задоволення суспільних та індивідуальних потреб, а також забезпечення регулювання поведінки інших членів суспільства⁹. Державний кордон України має об'єктивний характер, тобто його існування не залежить від волі окремої особи, та є обов'язковим – він має примусову природу і виступає механізмом, що нав'язує певні моделі поведінки. Як і кожен соціальний інститут, державний кордон пройшов шлях становлення, що включає процес інституціоналізації. Це перетворення соціального явища на організовану структуру – формалізовану систему з визначеною ієрархією влади, взаємозв'язками між суб'єктами та чітко окресленими функціональними рамками¹⁰.

При визначенні лінії державного кордону за основу беруться різні принципи. Основними з них є такі: 1) етнографічний, 2) історичний, 3) самовизначення, 4) економічної доцільності, 5) адміністративний (можливості управління), 6) соціально-культурних зв'язків. Етнографічний принцип передбачає визначення державних кордонів відповідно до етнічного розселення народів. Історичний принцип передбачає визначення державної приналежності певної території відповідно до того, чи входила вона до держав, які були історично українськими: Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, держави Богдана Хмельницького, Української Народної

⁸ Усенко О. О. Специфіка інституціоналізації українсько-російського державного кордону: від внутрішнього адміністративного до зовнішнього державного кордону. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 1/2 (25/26) 2015. С. 128.

⁹ Там само. С. 129.

¹⁰ Суліма Є. М. Інституціоналізація глобальної влади. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. № 4. С. 255.

Республіки, Західно-Української Народної Республіки. Принцип самовизначення народів, у загальному розумінні, означає визнане право кожного народу самостійно приймати рішення щодо свого політичного статусу – зокрема, про приєднання до певної держави, створення незалежної державності або обрання форми внутрішнього державного устрою. Принцип економічної доцільності зводиться до необхідності спільного державного існування відповідних територій з огляду на їхню господарську цілісність, пов'язаність їх економік.

Правовий статус державного кордону – це комплексний правовий інститут, норми якого регламентують питання встановлення, функціонування та охорони державного кордону¹¹. Пояснюємо, чому цей інститут є комплексним. Зокрема, він включає в себе правові норми як міжнародного публічного права, так і локального права кожної держави. Відтак, слід констатувати, що інститут державного кордону складається із державно-правового та міжнародно-правового статусу.

Отже, державний кордон – це умовно визначена, юридично або фактично закріплена межа (як на суходолі, так і на водних просторах), разом із вертикальною площиною, що проходить уздовж цієї лінії в надрах, водах і повітряному просторі. Вона окреслює географічні межі території держави та простір, у межах якого держава реалізує свій суверенітет і територіальне верховенство.

¹¹ Цимбалістий Т. О. Конституційно-правовий статус державного кордону України: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 20.02.03. Хмельницький: Академія прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького. 1998. С. 65.

1.3. Теоретико-правові аспекти складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України – це злочин, відповідальність за який передбачено ст. 110-2 КК України та який входить групи кримінальних правопорушень, які вітчизняним законодавцем у Розділі I Особливої частини Кримінального кодексу України іменовано «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України»¹².

Злочини проти основ національної безпеки України, передбачені ст. ст. 109 – 114-2 КК України посягають не тільки на безпеку держави, а й на національну безпеку загалом. Загалом, Доктрина кримінального права України класифікує злочини проти основ національної безпеки за кількома ключовими напрямками:

1) У сфері державної безпеки:

- ведення розвідувальної чи підривної діяльності іноземними спецслужбами;
- загрози з боку окремих осіб або угруповань, спрямовані на порушення суверенітету, територіальної цілісності, підрив економічного, науково-технічного чи оборонного потенціалу держави, а також прав і свобод громадян;
- ризик використання об'єктів, зокрема ядерних, у терористичних цілях на території України;
- сепаратистські тенденції, зокрема спроби надання автономного статусу окремим регіонам за етнічними критеріями.

¹² Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26. Ст. 131

2) У сфері зовнішньої політики:

– дії, що спрямовані на посягання на суверенітет і територіальну цілісність України.

3) У внутрішньополітичному контексті:

– загрози, що можуть підірвати конституційний лад держави;
– потенційні конфлікти на міжетнічному або міжконфесійному підґрунті;
– прояви внутрішнього сепаратизму.

4) У науково-технологічній сфері:

– недостатній захист вітчизняного ринку високотехнологічних розробок від іноземної експансії;

– міграція кваліфікованих кадрів, науковців та спеціалістів за кордон.

5) В екологічному вимірі:

– імовірність виникнення катастроф природного або техногенного характеру;

– погіршення стану водних ресурсів;

– загроза техногенного тероризму, включно з ядерною чи біологічною складовою.

6) У сфері інформаційної безпеки:

– незаконне розкриття відомостей, що становлять державну або іншу охоронювану законом таємницю;

– інформаційний вплив на масову свідомість, зокрема через поширення неправдивих або упереджених матеріалів¹³.

З огляду на вищевказане, пропонуємо розрізняти злочини:

1. Проти основ національної безпеки у сфері державної безпеки і політичної сфери:

¹³ Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.08; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 16.

- ст. 109 КК України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади);

- ст. 110 КК України (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України);

- ст. 110-2 КК України (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України);

- ст. 112 КК України (посягання на життя державного чи громадського діяча).

2. Проти основ національної безпеки у сфері державної безпеки, воєнній, інформаційній, економічній і науково-технологічній сферах:

- ст. 111 КК України (державна зрада);

- ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність);

- ст. 111-2 КК України (Пособництво державі-агресору);

- ст. 114 КК України (шпигунство);

- ст. 114-1 КК України (перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань).

- ст. 114-2 КК України (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану).

3. Проти основ національної безпеки у сфері державної безпеки, економічній, екологічній і воєнній сферах: ст. 113 КК України (диверсія).

Варто констатувати, що кримінальні правопорушення, що спрямовані проти основ національної безпеки України, становлять найсерйознішу загрозу для суспільних відносин, які гарантують державну безпеку, суверенітет,

оборонну спроможність, а також стабільність конституційного ладу країни¹⁴. В КК України статті про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України подані в першому розділі Особливої частини. Тим самим, законодавець відзначив особливе значення даного виду злочинів.

У КК України 2001 року система злочинів проти основ національної безпеки України не має ділення на особливо небезпечні та інші державні злочини. В залежності від розуміння джерел небезпеки, а отже, безпосередніх об'єктів пропонуються різні погляди на класифікацію злочинів проти основ національної безпеки, в тому числі і в Україні.

Український дослідник М. І. Хавронюк пропонує поділ злочинів проти основ національної безпеки України на кілька категорій: 1) у політичній сфері – до цієї групи належать злочини, що мають на меті насильницьке повалення або зміну конституційного ладу, а також захоплення влади (стаття 109 КК України); посягання на територіальну цілісність чи недоторканність держави (ст. 110 КК); замах на життя державних або громадських діячів (ст. 112 КК); 2) у сферах інформаційній, економічній, науково-технічній і військовій – сюди відносяться такі тяжкі злочини, як державна зрада (ст. 111 КК) та шпигунство (ст. 114 КК); 3) у воєнній та економічній сферах – знову ж таки, сюди включено шпигунство (ст. 114 КК), але вже в контексті його загрози безпеці держави з економічного чи військового боку¹⁵. Крім цього, видатний український науковець кримінального права М. І. Хавронюк родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки визначає національну безпеку України в різних її сферах¹⁶. Його класифікація злочинів у цій сфері і є наслідком такого визначення.

¹⁴ Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Юридична наука. Кримінальне право. 2013. № 9. С. 81.

¹⁵ Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник Ю. В. Александров та ін.: за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2014. С. 27-28.

¹⁶ Там само. С. 25.

Усі наведені визначення родового об'єкта відповідних складів злочинів, а також запропоновані класифікації не спираються на єдину системну основу – тобто на суспільні відносини, що підлягають охороні за нормами кримінального законодавства. Враховуючи це, а також орієнтуючись на сфери суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України, ми поділяємо позицію українського криміналіста В. К. Матвійчука, який пропонує таку класифікацію злочинів проти основ національної безпеки:

1) злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки у політичній сфері. До них відносять: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (110-2 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК);

2) злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки України у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості, обороноздатності, державної, економічної, науково-технічної та інформаційної безпеки України. До них відносяться: державна зрада (ст. 111 КК); колабораційна діяльність (111-1); пособництво державі-агресору (111-2); шпигунство (ст. 114 КК); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (114-1 КК), несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (114-2 КК);

З) злочини, що посягають на відносини з умов, що забезпечують охорону основ національної безпеки в економічній, екологічній сферах та сфері обороноздатності. До них відноситься диверсія (ст. 113 КК)¹⁷.

Тож під кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та інші розуміють групу кримінальних правопорушень, що посягають на демократичний конституційний лад, державний суверенітет, територіальну цілісність та інші національні інтереси України¹⁸. На переконання О. В. Поповича, Л. В. Томаша, П. П. Латковського та А. Ю. Бабія, злочини, що посягають на основи національної безпеки України, являють собою умисні, суспільно небезпечні та протизаконні дії, спрямовані на підриг суспільних відносин, які гарантують державну цілісність, суверенітет і оборонну спроможність, і вчиняються особами, які підпадають під визначення суб'єкта злочину¹⁹. Інші науковці визначають такі злочини, як передбачені кримінальним законом умисні суспільно небезпечні дії, що посягають на конституційний лад, територіальну недоторканність і суверенітет України²⁰. З позицією Р. Л. Чорного можна погодитися в тому, що злочини проти основ національної безпеки України є винними, суспільно небезпечними та протиправними діями, за які передбачено кримінальну відповідальність. Вони спричиняють шкоду або створюють реальну загрозу її настання державній безпеці у таких сферах, як

¹⁷ Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Юридична наука. Кримінальне право. 2013. № 9. С. 84.

¹⁸ Кримінальне право України (у питаннях та відповідях): навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. С. 242.

¹⁹ Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. С. 117.

²⁰ Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.08; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 12.

внутрішня та зовнішня політика, оборона, економіка, екологія тощо, і вчиняються особами, що підпадають під визначення суб'єкта злочину²¹.

Отже, злочини проти основ національної безпеки України посідають особливе місце з точки зору вітчизняного законодавця (підтверджується, що цій категорії злочинів присвячено I розділ у Особливій частині КК України), родовим об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки у політичній, економічній, екологічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, у сфері науково-технологічної, інформаційної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз; вчиняються виключно шляхом дії з прямим умислом на спеціальну мету, яка передбачена чинним КК України.

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України є відносно новим кримінальним правопорушенням, відповідальність за яке передбачено вітчизняним законодавцем тільки після початку російсько-української війни 19 червня 2014²². Так, зокрема, у відповідності до ст. 110-2 КК України, фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення

²¹ Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.08; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 20.

²² Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму. Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII. Відомості Верховної Ради. 2014, № 32. Ст. 1125.

державної влади карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди караються позбавленням волі на строк від шести до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна. Особа, крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину²³.

Прогресивним вважаємо визначення законодавцем вищевказаного поняття. Зокрема, під фінансуванням дій, передбачених у ст. 110-2 КК України розуміються дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, визнається вчиненим у великому розмірі, якщо

²³ Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26. Ст. 131.

розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В той же час, пункт 1 примітки до ст. 110-2 КК пропонує не досить якісне офіційне визначення поняття «фінансування дій»: фінансуванням дій передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення. Тобто, спираючись на логіко-граматичне тлумачення, фінансування – це дії з метою фінансового або матеріального забезпечення «дій». Останні означають саме дії на шкоду державному суверенітету та національній безпеці України. Водночас законодавець не визначає, що саме потрібно розуміти під «фінансовим забезпеченням» та «матеріальним забезпеченням», але при цьому чітко розділяє (протиставляє) ці поняття розділовим (протиставним) сполучником.

Як впливає зі змісту відповідних диспозицій заборони, злочином визнається: 1) фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110-2 КК); 2) фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 1 ст. 110-2 КК). У наступних частинах заборони (ч. 3 і ч. 4) описані кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади злочину. Таким чином, виходячи зі змісту наведених вище формулювань, зокрема через посилання на спеціальну мету, необхідним є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між наданням фінансової допомоги (фінансуванням) та діями, спрямованими на: зміну меж території або державного кордону України; насильницьку зміну конституційного ладу; повалення конституційного ладу; захоплення державної влади в Україні²⁴.

²⁴ Каменський Д. В. Фінансування дій, що посягають на національну безпеку України: ознаки протиправного діяння. Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2023 р., Вінниця). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 58-59.

Отже, практика застосування ст. 110-2 КК України підкреслює важливість юридично коректного встановлення змістових зв'язків між конкретною формою фінансування (із уточненням конкретного способу) та кінцевою метою такого фінансування, що описана в ч. 1 та ч. 2 ст. 110-2 КК України. Відтак, злочин, відповідальність за який передбачено ст. 110-2 КК України належить до злочинів проти основ національної безпеки України, може вчинятися виключно у формі дії із прямим умислом, із кінцевою метою як обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного складу злочину. Більш детально ознаки складу злочину «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» розглянемо у наступному розділі кваліфікаційного дослідження.

Висновки до розділу 1

Отже, в ході дослідження теоретико-правових засад кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 110-2 КК України зроблено наступні висновки:

1. Конституційний лад – це закріплена в Конституції України та інших законодавчих актах система політичних, правових, економічних і соціальних відносин, яка визначає модель організації державної влади, базується на визнанні та забезпеченні прав і свобод людини й громадянина, а також передбачає підпорядкування держави нормам права і принципам демократії, зафіксованим у Основному Законі. Конституційному ладу України притаманні такі риси: а) основоположність, фундаментальність; б) політико-правовий характер; в) нормативність і загальнообов'язковість; г) юридичне верховенство щодо інших положень Конституції, всіх нормативно-правових актів держави; д) визначеність і категоричність; е) постійність дії; є) загальнодопустимість і свобода від ідеологічних настанов; ж) цілісність; з) стійкість і особливий порядок змін.

Державна влада – це форма владарювання, яку реалізують виключно державні органи, і яка відзначається суверенітетом, загальнообов'язковим характером та можливістю здійснювати примусовий вплив на дії громадян і організацій. Цей вплив забезпечується за допомогою правових механізмів, установлених державою.

2. Державний кордон – це умовно визначена, юридично або фактично закріплена межа (як на суходолі, так і на водних просторах), разом із вертикальною площиною, що проходить уздовж цієї лінії в надрах, водах і повітряному просторі. Вона окреслює географічні межі території держави та простір, у межах якого держава реалізує свій суверенітет і територіальне верховенство.

3. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України є відносно новим кримінальним правопорушенням, відповідальність за яке передбачено вітчизняним законодавцем тільки після початку російсько-української війни у 2014. Так, зокрема, у відповідності до ст. 110-2 КК України, кримінально-каране правопорушення полягає у фінансуванні дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Слід констатувати, що норма КК України містить бланкетну норму до Основного закону України.

Практика застосування ст. 110-2 КК України підкреслює важливість юридично коректного встановлення змістових зв'язків між конкретною формою фінансування (із уточненням конкретного способу) та кінцевою метою такого фінансування, що описана в ч. 1 та ч. 2 ст. 110-2 КК України. Відтак, злочин, відповідальність за який передбачено ст. 110-2 КК України належить до злочинів проти основ національної безпеки України, може вчинятися виключно у формі дії із прямим умислом, із кінцевою метою як обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного складу злочину.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України

Перш ніж перейдемо до об'єкту фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону, проаналізуємо вказану категорію кримінального права. Так, об'єкт злочину – це суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінального права, зміною котрих заподіюється соціально небезпечна шкода. Об'єктом злочину є мішень, в яку націлений кожен злочин²⁵. При цьому, об'єктом злочину виступають тільки ті суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінального права (відносини, які знаходяться поза сферою правового регулювання (моральні, партійні тощо) об'єктом злочину бути не можуть.

Об'єкт злочину – це сукупність характеристик, що визначають злочин з позиції його спрямованості на завдання шкоди певним суспільним відносинам, які перебувають під захистом кримінального права. До основних ознак об'єкта злочину належать:

– значущість і цінність суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом;

²⁵ Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна: Курс лекцій. К.: Наукова думка та Українська видавнича група. 2016. С. 36.

- ступінь шкоди, якої завдає злочин цим відносинам, що свідчить про вразливість чи пошкодження об'єкта;

- предмет злочину – матеріальний об'єкт, вплив на який призводить до суспільно небезпечної шкоди у сфері відповідних правовідносин, що пов'язані з цим об'єктом.

Об'єктом злочину, передбаченого розділом I Особливої частини КК України, є національна безпека України в інформаційній, а також політичній, економічній, воєнній і науково-технологічній сферах. При цьому, національна безпека України – це відсутність загрози, стан захищеності життєво важливих інтересів держави від внутрішніх і зовнішніх загроз усіх вказаних вище сферах життєдіяльності держави. Поняття «національна безпека» є найбільш широким в контексті злочинів проти основ національної безпеки України, оскільки воно охоплює відсутність загрози суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності держави.

Злочини, передбачені в цьому розділі, мають спільний родовий об'єкт – суспільні відносини, що спрямовані на захист ключових елементів національної безпеки України: її суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності та конституційного устрою. Інакше кажучи, ці відносини забезпечують існування України як незалежної, суверенної, демократичної, соціальної та правової держави, відповідно до положень статті 1 Конституції України. Саме тому ці посягання визнаються особливо небезпечними, що зумовлює їх законодавче віднесення переважно до категорії тяжких або особливо тяжких злочинів. Висока суспільна значущість родового об'єкта суттєво впливає на характер як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак цих діянь.

Вітчизняний законодавець визначає національну безпеку України як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів

України від реальних та потенційних загроз²⁶. Водночас Я. О. Лантінов підкреслює доцільність розмежування понять «національна безпека» у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні національна безпека охоплює цілісну систему «безпек», що включає як захист держави, громадських об'єднань (громад) і окремих осіб, так і всі ключові напрямки – політико-військову, економічну, енергетичну, екологічну, інформаційну безпеку тощо. У такому значенні вона фактично ототожнюється із суспільною безпекою (не слід плутати з громадською). У вузькому ж сенсі національна безпека трактується як найвищий рівень безпекового забезпечення, що не зводиться до жодного окремого компонента. Її суть полягає у збереженні самого існування української нації та умов для її автентичного розвитку й функціонування²⁷.

Отже, національна безпека є складним та багатовимірним юридичним явищем, оскільки охоплює велику кількість взаємопов'язаних компонентів, які співвідносяться між собою як загальні й спеціальні, а також як основоположні та похідні елементи. Аналіз положень чинного Кримінального кодексу України свідчить, що більшість складів злочинів, передбачених у Розділі I Особливої частини, визначають своїм безпосереднім об'єктом саме суспільні відносини, які гарантують збереження та функціонування національної безпеки..

Національна безпека в аспекті державної та політичної безпеки виступає основним безпосереднім об'єктом злочину. Вона полягає в гарантії відсутності загроз, що можуть порушити порядок формування й функціонування вищих органів влади, територіальну цілісність України та законодавчо встановлений механізм визначення її території, як це

²⁶ Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/conv#Text> (дата звернення 08.05.2025).

²⁷ Лантінов Я. О. Щодо визначення національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони. Форум права. 2011. № 1. С. 572.

передбачено Конституцією, законами України та міжнародно-правовими актами²⁸. Як додатковий факультативний об'єкт злочину можуть виступати: визначений законом порядок здійснення владними представниками своїх посадових обов'язків, особисті права і свободи громадян, а також життя, здоров'я та майнові права особи.

Предметом відповідного злочину виступають фінансові ресурси або інше майно, включно з тими коштами, які були отримані чи придбані шляхом використання об'єктів власності, що прямо чи опосередковано належать або контролюються особами, пов'язаними з терористичною діяльністю, а також підконтрольними їм юридичними чи фізичними особами. Це майно може мати як легальне, так і незаконне походження. У межах цієї норми під поняттям «майно» мається на увазі як об'єкти, що перебувають у вільному цивільному обігу, так і ті, що підлягають обмеженням або повністю вилучені з обігу.

У разі, коли в якості засобу фінансування використовуються наркотичні речовини, зброя чи інші предмети, за розповсюдження яких передбачена кримінальна відповідальність за іншими нормами Кримінального кодексу, вчинене слід розцінювати як сукупність злочинів²⁹.

Об'єктом цього злочину є відносини щодо забезпечення територіальної цілісності і недоторканності України в межах встановлених кордонів. Територіальна недоторканність України є невід'ємною складовою її самостійності та незалежності. Частина 3 ст. 2 Конституції України проголошує, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою³⁰. Відповідно до ст. 73 Конституції України виключно

²⁸ Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). В. В. Сичевський, Є. І. Харитонов, Д. О. Олєйніков. Х.: Право, 2016. С. 37.

²⁹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Авт. колектив: Александров Ю. В., Андрушко П. П., Антипов В. І., Клименко В. А., Матишевський П. С., Фесенко Є. В., Шапченко С. Д., Яценко С. С.; Відп. ред. С. С. Яценко. 2-ге вид., переробл., допов. К.: А.С.К., 2022. С. 203-204.

³⁰ Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.05.2025)

всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України.

Таким чином, основним безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України є національна безпека у сфері державної безпеки й у політичній сфері, яка полягає у відсутності загрози порушення встановлених Конституцією, законами України і міжнародними правовими актами порядку створення і діяльності вищих органів державної влади, територіальної цілісності України та порядку визначення її території.

2.2. Об'єктивна сторона складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України

Об'єктивна сторона злочину відображає його зовнішню характеристику та полягає у вчиненні дії або бездіяльності, передбаченої кримінальним законом, яка спричиняє або створює реальну загрозу заподіяння шкоди охоронюваним суспільним відносинам. Основними обов'язковими елементами цього аспекту є: саме діяння (у формі дії або бездіяльності), наявність суспільно небезпечних наслідків, а також встановлений причинно-наслідковий зв'язок між ними³¹.

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність виключно за конкретні, передбачені законом суспільно небезпечні та винні діяння, які можуть бути як дією, так і бездіяльністю (ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 11 КК України). Як будь-яка вольова поведінка людини, злочин є поєднанням зовнішніх («об'єктивних») і внутрішніх («суб'єктивних») характеристик. Зовнішнє виявлення злочинного діяння формує об'єктивну сторону складу

³¹ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. Професорів Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2012. С. 95-96.

злочину, а внутрішній психічний стан особи, її ставлення до діяння та його наслідків – суб'єктивну сторону.

Об'єктивна сторона злочину – це його зовнішній прояв, що охоплює суспільно небезпечну дію чи бездіяльність, завдану шкоду або загрозу її заподіяння, причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками, а також інші характеристики, такі як місце, час, умови, спосіб і засоби вчинення злочину. Усі ці ознаки в контексті їх закріплення в диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу поділяються на дві категорії: необхідні (обов'язкові) та факультативні. До обов'язкових належить саме діяння — дія або бездіяльність, без якого неможливо кваліфікувати жодне правопорушення як злочинне.

До факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину належать: суспільне небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільне небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину³². Ці ознаки, фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного складу злочину.

Роль об'єктивної сторони у кримінальному праві надзвичайно важлива. По-перше, вона є невід'ємною складовою частиною складу злочину, а отже, й однією з підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Це означає, що відповідальність можлива лише за умови, якщо у вчиненому діянні встановлені всі необхідні ознаки об'єктивної сторони. По-друге, саме ці ознаки значною мірою характеризують рівень суспільної небезпеки злочину. Такі фактори, як характер і спосіб вчинення діяння, час, місце, обставини його вчинення, а також ступінь завданих наслідків, є ключовими критеріями оцінки небезпечності діяння з точки зору його соціального значення. У зв'язку з цим, об'єктивні характеристики враховуються при визначенні доцільності

³² Колос М. І. Кримінальне право України. Загальна частина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. С. 78.

криміналізації певних діянь, тобто їх визнання злочинними законодавцем. Крім того, тяжкість наслідків та специфіка способу вчинення правопорушення безпосередньо впливають на розмір покарання, що передбачається санкціями відповідних статей Особливої частини Кримінального кодексу. По-третє, об'єктивна сторона має вирішальне значення для точної юридичної кваліфікації злочину.

Наведені форми суспільно небезпечних дій поширюються на обидва види фінансування (тобто на основні склади злочинів, передбачених ч. ч. 1 і 2 ст. 110-2 КК України). Таким чином, виокремлення альтернативних форм здійснення розглядуваного злочину породжує питання про характер їх співвідношення. Це проблемне питання ґрунтовно дослідив Р. Л. Чорний: він безпосередньо пов'язує фінансове забезпечення з фінансовими ресурсами, а матеріальне – з будь-яким майном або іншими предметами, зокрема тими, які в фінансово-правовому розумінні не є активом особи. При цьому цей автор обґрунтовано спирається, насамперед, на загальне розуміння «фінансів» як таких, передусім ураховуючи законодавче розуміння фінансових активів та фінансових послуг³³.

Момент закінчення злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 110-2 КК, не повинен пов'язуватися лише з фактом передачі, збирання чи надання певних активів. Навпаки, ці дії повинні кваліфікуватись як закінчені з моменту здійснення будь-яких дій, метою яких є фінансове або матеріальне забезпечення. Це фактично означає перенесення моменту закінчення на більш ранні стадії, коли винний створює лише опосередковану небезпеку для об'єкта злочину. Таким чином, варто підтримати наукову позицію про те, що основні склади злочинів (ч. ч. 1 і 2 ст. 110-2 КК) не є суто формальними.

³³ Чорний Р. Л. Проблемні питання мети і мотивів у складах злочинів проти основ національної безпеки України. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 4. С. 92.

Фактично законодавець переніс момент закінчення цих злочинів на попередні стадії, що дає підстави говорити про усічені конструкції відповідних складів.

Потрібно зауважити про те, що судових вироків, ухвалених за ст. 110-2 КК України починаючи з 2014 року (коли цю статтю було включено в КК України), наразі небагато. Зупинемось на справі Московського районного суду міста Харкова³⁴. ОСОБА_5, будучи достовірно обізнаним про те, що у 2014 році у м. Луганськ було створено стійке ієрархічне об'єднання невизначеної кількості осіб (більше трьох) – терористичну організацію, так звану «Луганську народну Республіку» (далі – т.з. «ЛНР»), учасники якої на території України займалися вчиненням дій, що призводять до дестабілізації суспільно-політичної ситуації у державі, вчинив зазначений злочин за наступних обставин. Реалізуючи свій злочинний задум, та, втілюючи його в життя, ОСОБА_5 використовуючи свій мобільний телефон, через додаток Інтернет месенджера «WhatsApp» зв'язався з раніше йому незнайомим громадянином на ім'я «ОСОБА_8», який є представником ПрАТ «Луганський патронний завод», що розташований у м. Луганську, на непідконтрольній українській владі території, та в ході спілкування, домовився з останнім про виготовлення для потреб ПрАТ «Луганський патронний завод» двох сталевих фланців, які в подальшому будуть використовувати на верстатах вказаного заводу. При цьому, ОСОБА_5 повідомив, що йому необхідні грошові кошти для закупівлі матеріалу (сталі), з якого буде виготовлено два фланці, а також для здійснення розрахунків з працівниками, які виконують роботи по його виготовленню.

У подальшому ОСОБА_5 отримав від представника ПрАТ «Луганський патронний завод» креслення фланців, які необхідно було виготовити, використовуючи потужності ТОВ «Техносервіс». Крім того, під час

³⁴ Вирок Московського районного суду м. Харкова. Справа № 643/16521/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82296830> (дата звернення 08.05.2025).

спілкування з ним ОСОБА_5 повідомив, що на закупівлю матеріалу (сталі) йому необхідно приблизно 1700 доларів США, а на виконання робіт, приблизно 900 доларів США. Особа на ім'я «ОСОБА_8» погодився на пропозицію ОСОБА_5 та повідомив, що грошові кошти йому передасть ОСОБА_9. Згодом ці кошти були передані, а металеві фланці виготовлені на виконання замовлення. Таким чином, зазначив суд, ОСОБА_5 виконав усі дії, які вважав необхідними для фінансування дій, які полягали в матеріальному забезпеченні, а саме наданні речей матеріального світу (обладнання) для ПрАТ «Луганський патронний завод», з дислокацією у м. Луганську, яке необхідне для налагодження лінії виробництва набоїв для стрілецької автоматичної зброї, яка повинна була використовуватися представниками т.з. «ЛНР», під час вчинення ними злочинних дій, спрямованих на зміни меж території України на порушення порядку встановленого Конституцією України³⁵.

Водночас злочин не було закінчено з причин, які не залежали від волі ОСОБА_5, оскільки його самого та транспортний засіб, в який було завантажено виготовлені два фланці, було затримано на території ТОВ «Техносервіс» співробітниками СБУ в Харківській області. Дії ОСОБА_5 суд кваліфікував за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 110-2 КК України.

Неможливо не звернути увагу на таке явище, як прояви сепаратизму при розгляді особливостей кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 110-2 КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». У законодавстві України існують неточності термінології. Так, у Законі України «Про національну безпеку України» використано словосполучення «прояви

³⁵ Вирок Московського районного суду м. Харкова. Справа № 643/16521/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82296830> (дата звернення 08.05.2025).

сепаратизму»³⁶, у чинній Воєнній доктрині України – словосполучення «сепаратистський рух» та «сепаратистські на строї», а у Стратегії національної безпеки України – «сепаратизм» та «сепаратистські рухи і організації»³⁷. Важливим є те, що Верховна Рада України категорично засудила прояви сепаратизму та будь-яких інших посягань на територіальну цілісність та недоторканість України у своїй постанові «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України»³⁸.

Термін «сепаратистські настрої» не має офіційного визначення в чинному законодавстві України й не отримав тлумачення в судовій практиці. Прояви сепаратизму є різноманітними, а чіткої дефініції цього явища не існує ні в загальновизнаних міжнародно-правових актах, ні в міжнародних угодах, які є складовою частиною національного законодавства України. Як зазначають науковці, міжнародне право на глобальному рівні не виробило єдиного тлумачення поняття «сепаратизм», і міждержавна практика ґрунтується переважно на наукових підходах до його розуміння. Попри те, що сам термін рідко вживається, явище, яке він описує, безумовно існує – воно часто передається через більш поширені формулювання, як-от «посягання на територіальну цілісність» або «порушення територіальної недоторканості». Саме така термінологія закріплена і в Основному Законі України. Зазначимо, що й у кримінальному праві провідних європейських країн термін «сепаратизм» не застосовується. Водночас, як зазначає М. А. Рубашенко, український законодавець усе ж використав цей термін у назві одного з актів,

³⁶ Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/conv#Text> (дата звернення 08.05.2025).

³⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України. Стратегія від 14.09.2020. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 08.05.2025).

³⁸ Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України. Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 № 756-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-VII#Text> (дата звернення 08.05.2025).

що стосується кримінальної відповідальності³⁹. Мова йде про Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» від 19 червня 2014 р.⁴⁰. Автор підкреслює, що у чинній редакції Кримінального кодексу України термін «сепаратизм» відсутній. Водночас, як зауважує М. А. Рубашенко, може виникнути враження, що законодавець фактично ототожнює сепаратизм із діями, передбаченими статтями 109 і 110 КК України. Використання цього терміна в назві відповідного закону є невдалим, насамперед через те, що назва закону містить посилання на «фінансування сепаратизму», тоді як у тексті закону до КК було додано статтю 110-2 із заголовком: «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». Ототожнення понять «сепаратизм» і зазначених у статтях 109 та 110 КК діянь є неприйнятним з двох ключових причин: по-перше, через невідповідність обсягу та змісту цих явищ, а по-друге, через те, що окремі прояви сепаратизму можуть суттєво відрізнятися між собою з правової точки зору – як за ознаками правомірності, так і за рівнем протиправності⁴¹.

Буквальне тлумачення ч.ч. 1 і 2 ст. 110-2 та абз. 1 примітки дає змогу зробити однозначний висновок про те, що суспільно небезпечний наслідок не передбачений як обов'язкова ознака основного складу злочину. Як відомо, суспільно небезпечні наслідки мають важливе значення для конструювання об'єктивної сторони у випадках, коли вони включаються в диспозицію статті Особливої частини як обов'язкова ознака складу. Інакше наслідки хоча і можуть іноді наставати, перебувають за межами складу злочину, а їх

³⁹ Рубашенко М. А. Проблеми використання поняття «сепаратизм» у сфері кримінального права. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. № 2 (9). С. 92.

⁴⁰ Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму. Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII. Відомості Верховної Ради. 2014, № 32. Ст. 1125.

⁴¹ Рубашенко М. А. Проблеми використання поняття «сепаратизм» у сфері кримінального права. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. № 2 (9). С. 94.

встановлення на кваліфікацію цього злочину не впливає⁴². Відсутня в ст. 110-2 КК указівка й на інші факультативні ознаки об'єктивної сторони загального поняття складу злочину – причинний зв'язок, місце, час, обстановку, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину. Таким чином, об'єктивна сторона аналізованого складу виражена виключно в суспільно-небезпечному діянні. Виняток становить фінансування відповідних дій, якщо воно призвело до заподіяння значної майнової шкоди (ч. 3 ст. 110-2 КК) або спричинило інші тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 110-2 КК).

У науковій літературі стосовно фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, правильно вказується, що воно виражається виключно в активній поведінці – діях⁴³. Разом із тим О. А. Чуваков зазначає, що фінансування виражається, як правило, у формі активних дій⁴⁴, що принципово допускає бездіяльність як форму суспільно небезпечного діяння. Проте, на наш погляд, фінансування, з об'єктивної сторони, може проявлятися виключно в активній поведінці. Цей висновок безпосередньо впливає із законодавчого визначення «фінансування» в абз. 1 примітки до ст. 110-2 КК України, згідно з яким під фінансуванням дій, передбачених у цій статті, варто розуміти дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення.

Стосовно кримінально-правової оцінки бездіяльності з метою фінансового або матеріального забезпечення відповідних дій, то необхідно виходити з такого: 1) бездіяльність сама собою (у відриві від дій) не може утворювати об'єктивної сторони цього злочину, в тому числі за наявності

⁴² Панов М. І. Об'єктивна сторона злочину (розд. VIII). Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. За ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 140.

⁴³ Татаренко Г. В. Дискусійні питання кримінальної відповідальності за дії, пов'язані з сепаратизмом. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2016. № 31. С. 199.

⁴⁴ Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. С. 245-246.

співучасті – вона не може вважатися діянням, що характеризує роль виконавця або співвиконавця злочину; 2) бездіяльність, учинена з такою метою, може бути кваліфікована за ст. 110-2 КК виключно за наявності всіх ознак співучасті в цьому злочині з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК, зокрема на ч. 5 (пособництво); 3) за відсутності ознак співучасті – вона може бути кваліфікована за іншими статтями КК за наявності до того підстав (наприклад, за ст. 396 КК – приховування злочину, за ст. 367 КК – службова недбалість тощо).

Так, В. Ю. Луценко під час аналізу об'єктивної сторони вказує, відповідно, на «кошти або інші матеріальні ресурси»⁴⁵. В. І. Шаkun та О. М. Грудzur пов'язують фінансування з грошовими коштами у будь-якій валюті, а також із коштовними металами і камінням, цінними паперами чи іншими засобами оплати товарів чи послуг, а матеріальне забезпечення – з речами матеріального світу (автомобільний транспорт, техніка, боєприпаси, зброя, лікарські засоби, комп'ютерна техніка тощо)⁴⁶. У свою чергу О. В. Попович визначає фінансове забезпечення через дії з фінансовими активами будь-якого роду, а матеріальне забезпечення – дії з матеріальними активами будь-якого роду⁴⁷. Найґрунтовніше, на наш погляд, питання про співвідношення цих форм було розглянуто Р. Л. Чорним, який пов'язує фінансове забезпечення з фінансовими ресурсами, а матеріальне – з будь-яким майном або іншими предметами, зокрема тими, які в фінансово-правовому розумінні не є активом особи. При цьому науковець обґрунтовано спирається, насамперед, на

⁴⁵ Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків: Право, 2015. С. 124.

⁴⁶ Шаkun В. І., Грудzur О. М. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. I Особл. част.). С. 269-286 / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С. 274.

⁴⁷ Попович О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 6. Том 3. С. 81.

загальне розуміння «фінансів» як таких, в тому числі враховуючи законодавче розуміння фінансових активів та фінансових послуг⁴⁸.

Таким чином, фінансове забезпечення слід розуміти як надання коштів або інших фінансових інструментів (грошових еквівалентів), тоді як матеріальне забезпечення означає надання різноманітних матеріальних ресурсів у фізичній формі. До таких ресурсів можуть належати будівлі, споруди, транспорт, обладнання, спеціальні засоби, засоби зв'язку та інші речі, що можуть бути використані для реалізації насильницьких дій.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, за яке передбачено відповідальність статтею 110-2 Кримінального кодексу України, полягає виключно в суспільно небезпечному діянні, що проявляється в активній поведінці – вчиненні дій. Закон визначає ці дії як «фінансове забезпечення» або «матеріальне забезпечення», причому розмежування цих форм має базуватись не лише на їх граматичному протиставленні в тексті норми, а й на змістовному аналізі, з урахуванням різниці в предметі фінансування. Конкретні способи забезпечення можуть варіюватися залежно від особливостей обігу відповідних активів – це не обмежується лише передачею, збором, наданням або проведенням фінансових операцій.

Законодавець чітко сформулював визначення небезпечного діяння (фінансування) у першому абзаці примітки до статті 110-2, використовуючи формулу «дії, вчинені з метою...». Це виключає можливість повного ототожнення самого процесу фінансового чи матеріального забезпечення з діями, які здійснюються з відповідною метою.

⁴⁸ Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.08; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 26.

2.3. Суб'єкт складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України

Суб'єкт злочину, який наділений сукупністю ознак, передбачених в законі (фізична особа, осудність, вік) є одним з елементів складу злочину, який найбільш тісно пов'язаний з кримінальною відповідальністю⁴⁹. Злочин не може існувати без конкретної особи, яка його вчинила, тому суб'єкт злочину є необхідною складовою частиною складу злочину. Відповідно до частини 1 статті 18 Кримінального кодексу України, суб'єктом визнається фізична особа, яка є осудною та досягла віку, з якого закон допускає притягнення до кримінальної відповідальності.

У теоретичному аспекті кримінального права поряд із поняттям «суб'єкт злочину» використовується й термін «особистість злочинця». Хоча обидва поняття стосуються особи, яка вчинила злочин, вони не є тотожними за змістом і мають різне правове значення. Поняття суб'єкта злочину застосовується для визначення можливості кримінальної відповідальності, тоді як характеристика особистості злочинця має здебільшого кримінологічне значення.

До ознак, що формують уявлення про особу правопорушника з точки зору кримінології, належать її соціальний статус, виконувані нею соціальні ролі, а також морально-психологічні риси, які свідчать про її ставлення до суспільних цінностей. Поняття «особа злочинця» активно використовується в кримінально-правовій науці для аналізу причин і умов вчинення злочинів⁵⁰.

Згідно з формулюванням ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину може бути: 1) особа фізична; 2) особа осудна; 3) особа, яка досягла віку, з якого

⁴⁹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2010. С. 57.

⁵⁰ Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. К.: Центр учбової літератури, 2012. С. 89-90.

настає кримінальна відповідальність за вчинене нею суспільно небезпечне діяння. Ці три ознаки є обов'язковими для кожного випадку оцінки наявності суб'єкта злочину, тобто вони повинні характеризувати кожну особу, яка вчинила злочин. Такі характеристики в кримінальному праві дістали назву обов'язкових ознак суб'єкта злочину.

У тих випадках, коли виконавцем злочину може бути не будь-яка особа, яка відповідає загальним критеріям суб'єкта (тобто є фізичною, осудною особою, яка досягла встановленого віку), закон вимагає наявності додаткових характеристик. Такі ознаки формують поняття спеціального суб'єкта злочину. Отже, до трьох основних ознак суб'єкта додається ще одна – факультативна, оскільки вона стосується лише окремих складів злочинів. Ця додаткова характеристика, яка вказує на спеціальний статус особи, обов'язково зазначається в диспозиції конкретної статті Особливої частини Кримінального кодексу України⁵¹.

Суб'єктами злочинів проти основ національної безпеки України можуть бути фізичні осудні особи, що досягли 16-річного віку (громадяни України, іноземні громадяни чи особи без громадянства). При вчиненні посягання на життя державного або громадського діяча (ст. 112) та диверсії (ст. 113) суб'єктом є фізична осудна особа з 14-річного віку. Спеціальний суб'єкт є елементом лише двох складів злочинів проти основ національної безпеки України: у злочині, передбаченому ст. 111, 111-1 КК України, – це тільки громадянин України, а в злочині, передбаченому ст. 114 КК, – тільки іноземний громадянин або особа без громадянства. В інших основних складах злочинів проти основ національної безпеки України – суб'єкт загальний. Одночасно кваліфікуючою ознакою злочинів, передбачених статтями 109 і 110 КК, є вчинення їх спеціальним суб'єктом – представником влади.

⁵¹ Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. К.: Центр учбової літератури, 2012. С. 92.

Суб'єкт злочину, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 110-2 КК України загальний, тобто це – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 16 річного віку. Ці три ознаки є обов'язковими для кожного випадку оцінки наявності суб'єкта злочину, тобто вони повинні характеризувати кожну особу, яка вчинила злочин.

2.4. Суб'єктивна сторона складу злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України

Суб'єктивна сторона складу злочину – це його внутрішній аспект, що відображає психічну діяльність особи та її особисте ставлення, сформоване свідомістю і волею, до вчиненого суспільно небезпечного діяння і його наслідків. Вона включає такі юридично значущі елементи, як вина, мотив і мета злочину. Ці компоненти взаємопов'язані, однак у кожному конкретному випадку їхній зміст і правове значення можуть відрізнятися залежно від обставин правопорушення⁵².

Вина є ключовою та необхідною характеристикою будь-якого складу злочину, яка підтверджує наявність суб'єктивної сторони та значною мірою визначає її зміст. Якщо вина відсутня, відсутня і суб'єктивна сторона, а отже, немає складу злочину. Водночас у багатьох випадках для повноцінної характеристики суб'єктивної сторони необхідно враховувати також мотив і мету – хоча вони є факультативними ознаками. Ці елементи стають обов'язковими лише тоді, коли прямо вказані в диспозиції відповідної кримінально-правової норми як невід'ємні ознаки конкретного злочину.

⁵² Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. К.: Центр учбової літератури, 2012. С. 117.

Встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони – це завершальний етап у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності⁵³. Тому з'ясування суб'єктивної сторони має важливе значення. По-перше, вона є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину, а її наявність чи відсутність дає можливість відмежувати злочинне діяння від незлочинного. Наприклад, немає складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України, при невинуватому заподіянні навіть тяжких наслідків, що сталися в результаті дорожньо-транспортної пригоди або у разі вчинення діяння з необережності, якщо відповідальність за нього в законі встановлено лише за наявності умислу.

Відзначимо, що суб'єктивна сторона досліджуваного злочину – прямий умисел, за яким особа усвідомлює значення своїх дій. Характерною обов'язковою суб'єктивною ознакою злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України є їх мета: зміна чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміна меж території або державного кордону.

На думку І. В. Діордіци, суб'єктивна сторона діянь, що спрямовані на протиправну зміну конституційного устрою України або незаконне захоплення державної влади, визначається наявністю прямого умислу. Крім того, ключовою ознакою цих злочинів є наявність спеціальної мети – домогтися незаконної зміни конституційного ладу або встановити контроль над державною владою всупереч вимогам законодавства⁵⁴. О. Ф. Бантишев і О. В. Шамара зазначають, що злочин, передбачений статтею 110-2 Кримінального кодексу України, вимагає наявності у винної особи (осіб) прямого умислу та цілеспрямованого наміру здійснити насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, а також захопити державну владу.

⁵³ Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. К.: Центр учбової літератури, 2012. С. 118.

⁵⁴ Діордіца І. В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. К. : Академія адвокатури України, 2008. С. 14.

Дослідники також наголошують, що кожна дія, передбачена цією статтею, обов'язково супроводжується спеціальною метою – незаконною зміною меж території або державного кордону України з порушенням порядку, встановленого Конституцією України⁵⁵. Таким чином, і для злочинів, передбачених ст. 110-2 КК України, обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони виступають вина – в умисній формі, та спеціальна мета – зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України⁵⁶.

Мета злочину – це певне уявлення особи про бажаний наслідок його суспільно-небезпечного діяння. Змістом мети є бажання особи досягти таким шляхом визначеного і бажаного для неї наслідку⁵⁷.

Отже, суб'єктивна сторона досліджуваних злочинів – прямий умисел, за яким особа усвідомлює значення своїх дій. Характерною обов'язковою суб'єктивною ознакою більшості з цих злочинів є їх мета: зміна чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміна меж території або державного кордону. Мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». У складі злочину, передбаченому ст. 110-2 КК України, мета має значення для кваліфікації, оскільки безпосередньо вказана у примітці 1 до вказаної статті.

Мотив має значення обов'язкової ознаки лише у кваліфікованому складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 110-2 КК України, яким є користь, що може полягати в одержанні майна, коштів, прав на майно чи отримання будь-якої

⁵⁵ Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. Вид. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2015. С. 116.

⁵⁶ Мошняга Л. В. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. Кримінальне право. С. 81.

⁵⁷ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 1: Загальна частина. Х. :Право. 2013. С. 82.

фінансової або іншої матеріальної вигоди від надання суб'єктам злочинів, передбачених ст.ст. 109 та 110 КК України, цінностей, коштів, предметів шляхом їх продажу, переуступки або передання в користування тощо.

Висновки до розділу 2

Отже, в ході дослідження особливостей кримінальної відповідальності за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України зроблено наступні висновки:

1. Об'єкт злочину – це суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінального права, зміною котрих заподіюється соціально небезпечна шкода. Основним безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України є національна безпека у сфері державної безпеки й у політичній сфері, яка полягає у відсутності загрози порушення встановлених Конституцією, законами України і міжнародними правовими актами порядку створення і діяльності вищих органів державної влади, територіальної цілісності України та порядку визначення її території.

2. Об'єктивна сторона аналізованого складу виражена виключно в суспільно-небезпечному діянні. Виняток становить фінансування відповідних дій, якщо воно призвело до заподіяння значної майнової шкоди (ч. 3 ст. 110-2 КК) або спричинило інші тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 110-2 КК).

Об'єктивна сторона злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України виражається лише суспільно-небезпечним діянням, а саме активною поведінкою (діями); законодавчими формами вчинення цього злочину є «дії з метою фінансового забезпечення...» та «дії з метою матеріального забезпечення...»; склади злочинів, передбачені ч.ч. 1-2 ст. 110-2 КК, мають усічену («екстраусічену») конструкцію, а тому злочинні дії необхідно вважати закінченими з моменту вчинення будь-якої зовнішньо вираженої активної поведінки, яка характеризується ознаками суспільної небезпечності за умови вчинення її з метою, передбаченою в абз. 1 примітки до ст. 110-2 КК.

3. Суб'єкт злочину, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 110-2 КК України загальний, тобто це – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 16 річного віку. Ці три ознаки є обов'язковими для кожного випадку оцінки наявності суб'єкта злочину, тобто вони повинні характеризувати кожну особу, яка вчинила злочин.

4. Суб'єктивна сторона досліджуваного злочину – прямий умисел, за яким особа усвідомлює значення своїх дій. Характерною обов'язковою суб'єктивною ознакою є мета: зміна чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміна меж території або державного кордону. Мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». У складі злочину, передбаченому ст. 110-2 КК України, мета має значення для кваліфікації, оскільки безпосередньо вказана у примітці 1 до вказаної статті.

Мотив має значення обов'язкової ознаки лише у кваліфікованому складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 110-2 КК України, яким є користь, що може полягати в одержанні майна, коштів, прав на майно чи отримання будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди від надання суб'єктам злочинів, передбачених ст.ст. 109 та 110 КК України, цінностей, коштів, предметів шляхом їх продажу, переуступки або передання в користування тощо.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

3.1. Проблемні аспекти кваліфікації злочину, відповідальність за який передбачена статтею 110-2 КК України

Слово «кваліфікація» походить від двох латинських слів – *qualis* (якість, який за якістю) та *facio* (роблю)⁵⁸. Отже, у буквальному розумінні термін «кваліфікація» означає визначення властивостей або надання оцінки. Оцінювання завжди передбачає зіставлення певного явища, об'єкта чи процесу із встановленим еталоном або зразком. У правовій сфері таким критерієм виступає закон, тому кваліфікацію можна розглядати як юридичну оцінку вчиненого діяння шляхом визначення, якій саме нормі права воно відповідає, тобто під яку правову норму підпадає⁵⁹.

Термін «юридичної/правової кваліфікації» досить широкий за змістом, застосовується в різноманітних правової (чи юридичної) кваліфікації багатогранне, використовується у кількох смислових варіаціях. Воно, зокрема, позначає:

– певний процес здійснюваної компетентними державними органами діяльності, спрямованої на правову оцінку та встановлення юридичної сутності вчиненого правопорушення;

⁵⁸ Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. С. 5.

⁵⁹ Там само. С. 6.

- підсумок цієї діяльності, який полягає у конкретному визначенні відповідної правової норми або норм – із зазначенням статті, частини чи пункту закону, що передбачають відповідальність за скоєне діяння;
- оцінку скоєного з точки зору держави, не лише юридичну, а й суспільно-політичну оцінку вчиненого діяння;
- розумова діяльність, спрямована на встановлення відповідності між фактичними обставинами вчиненого діяння та його юридичними характеристиками, яка передбачає послідовне здійснення логічних операцій згідно з нормами формальної логіки;
- процес мислення, що відбувається у свідомості особи згідно із законами психології⁶⁰.

Кримінально-правова кваліфікація є частковим випадком правової (чи юридичної) кваліфікації. Отже, вона характеризується загальними ознаками правової кваліфікації (тими, якими наділена будь-яка юридична кваліфікація) та своїми специфічними ознаками, які притаманні саме цьому виду кваліфікації. Такими специфічними ознаками кримінально-правової кваліфікації, які виражають її сутність і відрізняють від кваліфікації, яка здійснюється в цивільному, трудовому, адміністративному праві, є те, що:

- 1) оцінці підлягає не будь-яка поведінка особи, а та, котра хоча чимось нагадує злочин – діяння, передбачене КК України;
- 2) оцінка здійснюється на підставі норм, викладених у КК України⁶¹.

Розглянемо ключові проблемні аспекти кваліфікації фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

⁶⁰ Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. А. В. Байлов та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова; наук. ред. серії О. М. Бандурка. Харків: вид-во ХНУВС, 2011. С. 47.

⁶¹ Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В. О. Навроцький. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 7-8.

Так, зокрема, О. В. Попович додає до особливостей складу злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України, наступні ознаки. Автор вказує, що предметом злочину виступають фінансові та матеріальні активи; до кваліфікуючих ознак належить учинення злочину з корисливих мотивів, у великому й особливо великому розмірі, завдання значної майнової шкоди; існує можливість звільнення від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею. Більш того, О. В. Попович у аналізованому складі злочину вбачає суперечність у формі конкуренції щодо ознак співучасті у скоєні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 109 КК України або ч. 1 ст. 110 КК України⁶². О. В. Попович вказує, що конкуренція кримінально-правових норм має місце і в разі співвідношення ст. 110-2 зі ст. 258-5 КК України («Фінансування тероризму»), ч. 3 ст. 260 КК України («Фінансування непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань»), ст. 447 КК України («Найманство»). У перших двох випадках визначальне значення має встановлення характеру діяльності організації, яка фінансується. Коли ж суб'єкт здійснює фінансування або матеріальне забезпечення найманців із метою використання їх у насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, необхідно виходити з обсягу дій, які встиг виконати суб'єкт, та мотивації осіб, які є найманцями⁶³.

На думку О. В. Поповича, джерело походження коштів, які використовуються для фінансування насильницького повалення або зміни конституційного ладу, захоплення державної влади чи зміни меж території України всупереч конституційному порядку, може впливати на юридичну кваліфікацію дій особи. Залежно від конкретних обставин, ці дії можуть одночасно підпадати під ознаки злочинів, передбачених, зокрема, статтею 209

⁶² Попович О. В. Фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж територій або державного кордону України, у системі злочинів проти основ національної безпеки України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 2. С. 232.

⁶³ Там само. С. 233.

КК України (відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом), або статтею 306 КК України (використання коштів, отриманих у результаті незаконного обігу наркотиків, психотропних засобів чи інших небезпечних речовин). Слід окремо підкреслити, що фінансова база є ключовою умовою для здійснення більшості злочинів проти основ національної безпеки. Водночас можливість одночасної кваліфікації одного й того ж діяння за кількома нормами Кримінального кодексу створює правову колізію, що ускладнює коректне визначення юридичної відповідальності за такі правопорушення.

На нашу думку, існує ще один аспект, на якому варто зупинитись: невідповідність санкцій за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 110-2 КК України, тяжкості правопорушення. Наприклад, санкція ч. 1 ст. 110 КК України передбачає за умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років із конфіскацією майна або без такої. Відповідно до ст. 12 КК України вказане кримінальне правопорушення належить до нетяжких злочинів. Водночас навіть незначне фінансування зазначених вище дій, яке могло суттєво не вплинути на їх учинення, відповідно до санкції ч. 1 ст. 110-2 КК України, також передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 2 років і з конфіскацією майна⁶⁴.

На думку вітчизняних дослідників Н. В. Невідомої та О. В. Шульженко, закріплення ст. 110-2 КК України потребує подальшого доопрацювання з урахуванням практики його застосування на предмет вироблення чітких

⁶⁴ Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26. Ст. 131.

критеріїв розмежування окремих виявів фінансування сепаратизму й відповідного вдосконалення норм про кримінальну відповідальність⁶⁵.

Отже, ключовими проблемами кваліфікації злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України є наступні: 1) недостатня регламентація закріплення законодавцем різниці між фінансовим та матеріальним забезпеченням як форм об'єктивної сторони досліджуваного злочину; 2) юридична техніка даної правової норми прописана в КК України таким чином, що в разі фактичного невизнання обвинуваченим своєї винуватості у скоєнні інкримінованого йому злочину, з огляду на проблематику доказування злочинів даної категорії, особу майже нереально притягнути до кримінальної відповідальності та засудити. Аналіз судової практики з цього питання не лише підтверджує наше твердження, але й вказує на ту обставину, що набуття усіма 15 судовими рішеннями законної сили відбулося за «пасивної позиції» сторони захисту, без створення нею дієвих «процесуальних перепон» стороні обвинувачення щодо доведення перед судом винуватості особи, представлення та обґрунтування нею зібраної доказової бази тощо⁶⁶; 3) спрощена процедура кримінального судочинства із розгляду справ за ст. 110-2 КК України є так званим «процесуальним компромісом» між сторонами обвинувачення і захисту, за яких кожен учасник «малою кров'ю» здобуває вигідне (у т.ч. для всіх сторін) процесуальне рішення, а саме: для сторони захисту – призначення покарання, не пов'язаного із реальним позбавленням волі; для сторони обвинувачення – обвинувальний вирок, який набрав законної сили, упередження судової тяганини, та як наслідок, закриття кримінального провадження за строками давності,

⁶⁵ Невідома Н. В. Шульженко О. В. Фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2 Кримінального кодексу України): проблемні питання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Вип. 44 (2). С. 102-104.

⁶⁶ Шестопапов Р. М. Судова практика у справах про злочини за статтею 110-2 КК України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 555.

недопущення справдження ризику постановлення виправдувального вироку через проблематику доказування у кримінальних провадженнях даної категорії та з огляду на мінливу політичну кон'юнктуру в державі, що прямо та опосередковано впливає на роботу правоохоронних органів у сфері протидії злочинам проти основ національної безпеки; для суду – де-факто, гарантії не оскарження обома сторонами вироку в апеляційному порядку та упередження його скасування вищестоящим судом; 4) також звернули увагу на те, що одні й ті самі дії можна кваліфікувати за декількома статтями КК України, що формує правову колізію і становить проблему для правильної кваліфікації наведених протиправних діянь. Необхідно зосередитися на вирішенні практичних проблем співвідношення злочинів щодо посягань на територіальну цілісність України.

3.2. Особливості розмежування фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України та суміжних складів кримінальних правопорушень

Злочин «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» містить ряд спільних ознак із іншими складами кримінальних правопорушень, передбачених чинним КК України.

Ключовим суміжним складом досліджуваного злочину є кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачене вітчизняним законодавцем у ст. 258-5 КК України (фінансування тероризму). Надання, збирання чи зберігання будь-яких активів – як безпосередньо, так і опосередковано – з метою їх подальшого використання або з усвідомленням

того, що ці ресурси можуть бути частково чи повністю використані окремими терористами або терористичними угрупованнями (організаціями) для здійснення, підготовки чи організації теракту, залучення осіб до його вчинення, публічного заклику до терористичних дій, створення терористичних організацій, сприяння у реалізації теракту, проведення навчання з тероризму, незаконного перетину державного кордону України з терористичною метою або іншої діяльності терористичного характеру, а також спроби вчинити подібні дії – караються позбавленням волі строком від п'яти до восьми років із додатковим покаранням у вигляді заборони займати певні посади чи здійснювати визначені види діяльності до двох років, а також з конфіскацією майна⁶⁷.

Так, Н. Нетеса вважає, що все ж таки головною відмежувальною ознакою складів злочинів, передбачених статтями 110-2 та 258-5 КК України, є мета, з якою здійснюється таке фінансування: для злочину, передбаченого статтею 110-2 КК, це мета зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1), або ж насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 2), а для злочину, передбаченого статтею 258-5 КК, мета фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації)⁶⁸.

⁶⁷ Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26. Ст. 131.

⁶⁸ Нетеса Н. В. Фінансування тероризму та фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України: порівняльний аналіз складів злочинів. Вісник Асоціації кримінального права України. 2018. № 2 (11). С. 121.

Конкуренція кримінально-правових норм має місце і в разі співвідношення ст. 110-2 зі ст. 258-5 КК України («Фінансування тероризму»), ч. 3 ст. 260 КК України («Фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»), ст. 447 КК України («Найманство»). У перших двох випадках визначальне значення має встановлення характеру діяльності організації, яка фінансується. Коли ж суб'єкт здійснює фінансування або матеріальне забезпечення найманців із метою використання їх у насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, необхідно виходити з обсягу дій, які встиг виконати суб'єкт, та мотивації осіб, які є найманцями⁶⁹.

Фінансування протиправних дій, передбачених статтею 110-2 Кримінального кодексу України, може перетинатися з іншими складами злочинів у межах їх сукупного вчинення. Оскільки забезпечення таких дій може здійснюватися як фінансовими ресурсами, так і матеріальними засобами, існує висока ймовірність поєднання цього злочину з іншими кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з незаконним обігом предметів і речовин, вилучених із цивільного обігу, – наприклад, злочинами, передбаченими статтями 263, 264 та 307 КК України.

Крім того, залежно від джерела походження коштів, які використовуються для фінансування дій щодо насильницької зміни конституційного ладу, захоплення державної влади або незаконної зміни меж території України, ці дії можуть містити ознаки злочинів, передбачених статтею 209 КК України (відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом) або статтею 306 КК України (використання коштів, отриманих внаслідок

⁶⁹ Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). В. В. Сичевський, Є. І. Харитонов, Д. О. Олейніков. Х.: Право, 2016. С. 76.

незаконного обігу наркотичних речовин, прекурсорів чи інших заборонених засобів)⁷⁰.

Як зазначає Р. Чорний, метою фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України), є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення (примітка 1 до ст. 110-2 КК України). Вказана мета свідчить, що особа бажає задовольнити потреби суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 або ч. 1 ст. 110 КК України, у будь-яких фінансових (нематеріальних) ресурсах, а так само в будь-якому майні чи інших предметах (приміщеннях, зброї, транспортних засобах тощо)⁷¹.

Для кваліфікації дій особи за ст. 110-2 КК України де-факто достатньо встановлення самих діянь, алгоритм вчинення яких утворює склад злочину, а також наявність у неї спеціальної мети, на досягнення якої і спрямовані такі дії. Юридична техніка гіпотези статті 110-2 КК України (фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України) у поєднанні з приміткою 1 до цієї норми (фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення) створює додаткову плутанину при кваліфікації дій особи за такі дії, насамперед при визначенні спеціальної мети як обов'язкової ознаки складу злочину, спрямованості злочинного задуму винного, а також окреслення об'єкта кримінально-правової охорони, на яких здійснено протиправне посягання. Вказані елементи є прямо залежними від злочинного результату, настання якого бажав суб'єкт злочину, втілюючи в життя алгоритм своїх протиправних дій.

⁷⁰ Там само. С. 76-77.

⁷¹ Чорний Р. Л. Проблемні питання мети і мотивів у складах злочинів проти основ національної безпеки України. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 4. С. 93.

Щодо розмежування складів злочинів, про які йдеться, варто зазначити наступне. Із усіх видів кримінально караних діянь, передбачених статтями 109 та 110 Кримінального кодексу України, у статті 110-2 КК законодавець окремо виокремив лише два види протиправної діяльності як самостійні склади злочину: фінансування дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також фінансування дій щодо зміни меж території або державного кордону України всупереч порядку, встановленому Конституцією. Водночас фінансування публічних закликів або поширення матеріалів із закликами до вчинення зазначених дій підлягає кваліфікації як пособництво у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109 або 110 КК, із відповідним застосуванням частини 5 статті 27 КК України.

Серед особливостей складів злочинів, передбачених статтею 110-2, варто виділити наступні:

1. Об'єктом злочину виступають фінансові чи матеріальні ресурси;
2. Наявність кваліфікуючих ознак, таких як корисливий мотив, значний або особливо великий обсяг фінансування, а також завдання істотної майнової шкоди;
3. Передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених цією статтею, за умови дотримання визначених законом підстав.

Висновки до розділу 3

Отже, в результаті визначення проблемних аспектів кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 110-2 КК України встановлено:

1. Ключовими проблемами кваліфікації злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України є наступні: 1) недостатня регламентація закріплення законодавцем різниці між фінансовим та матеріальним забезпеченням як форм об'єктивної сторони досліджуваного злочину; 2) юридична техніка даної правової норми прописана в КК України таким чином, що в разі фактичного невизнання обвинуваченим своєї винуватості у скоєнні інкримінованого йому злочину, з огляду на проблематику доказування злочинів даної категорії, особу майже нереально притягнути до кримінальної відповідальності та засудити; 3) одні й ті самі дії можна кваліфікувати за декількома статтями КК України, що формує правову колізію і становить проблему для правильної кваліфікації наведених протиправних діянь.

2. Ключовим суміжним складом досліджуваного злочину є кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачене вітчизняним законодавцем у ст. 258-5 КК України (фінансування тероризму). Головною відмежувальною ознакою складів злочинів, передбачених статтями 110-2 та 258-5 КК України, є мета, з якою здійснюється таке фінансування: для злочину, передбаченого статтею 110-2 КК, це мета зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1), або ж насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 2), а для злочину, передбаченого статтею 258-5 КК, мета фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення

терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації).

ВИСНОВКИ

Отже, в ході магістерського дослідження встановлено наступні висновки:

1. Конституційний лад – це закріплена в Конституції України та інших законодавчих актах система політичних, правових, економічних і соціальних відносин, яка визначає модель організації державної влади, базується на визнанні та забезпеченні прав і свобод людини й громадянина, а також передбачає підпорядкування держави нормам права і принципам демократії, зафіксованим у Основному Законі. Конституційному ладу України притаманні такі риси: а) основоположність, фундаментальність; б) політико-правовий характер; в) нормативність і загальнообов'язковість; г) юридичне верховенство щодо інших положень Конституції, всіх нормативно-правових актів держави; д) визначеність і категоричність; е) постійність дії; є) загальнодопустимість і свобода від ідеологічних настанов; ж) цілісність; з) стійкість і особливий порядок змін.

Державна влада – це форма владарювання, яку реалізують виключно державні органи, і яка відзначається суверенітетом, загальнообов'язковим характером та можливістю здійснювати примусовий вплив на дії громадян і організацій. Цей вплив забезпечується за допомогою правових механізмів, установлених державою.

2. Державний кордон – це умовно визначена, юридично або фактично закріплена межа (як на суходолі, так і на водних просторах), разом із вертикальною площиною, що проходить уздовж цієї лінії в надрах, водах і повітряному просторі. Вона окреслює географічні межі території держави та простір, у межах якого держава реалізує свій суверенітет і територіальне верховенство.

3. Злочини проти основ національної безпеки України посідають особливе місце з точки зору вітчизняного законодавця (підтверджується, що

цій категорії злочинів присвячено I розділ у Особливій частині КК України), родовим об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки у політичній, економічній, екологічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, у сфері науково-технологічної, інформаційної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз; вчиняються виключно шляхом дії з прямим умислом на спеціальну мету, яка передбачена чинним КК України.

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України є відносно новим кримінальним правопорушенням, відповідальність за яке передбачено вітчизняним законодавцем тільки після початку російсько-української війни у 2014. Так, зокрема, у відповідності до ст. 110-2 КК України, кримінально-каране правопорушення полягає у фінансуванні дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Слід констатувати, що норма КК України містить бланкетну норму до Основного закону України.

Відтак, злочин, відповідальність за який передбачено ст. 110-2 КК України належить до злочинів проти основ національної безпеки України, може вчинятися виключно у формі дії із прямим умислом, із кінцевою метою як обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного складу злочину.

4. В доктрині кримінального права під об'єктом злочину розуміють суспільні відносини, що перебувають під захистом кримінального законодавства і в разі порушення яких завдається суспільно небезпечна шкода. Злочини проти основ національної безпеки України становлять найвищу загрозу, оскільки їхнім родовим об'єктом є правовідносини, що гарантують державну безпеку, суверенітет, цілісність території, стабільність

конституційного устрою та оборонну спроможність. Інакше кажучи, ці правовідносини забезпечують базові засади існування України як незалежної, суверенної, демократичної, соціальної та правової держави відповідно до статті 1 Конституції України.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України є національна безпека у сфері державної безпеки й у політичній сфері, яка полягає у відсутності загрози порушення встановлених Конституцією, законами України і міжнародними правовими актами порядку створення і діяльності вищих органів державної влади, територіальної цілісності України та порядку визначення її території.

5. Об'єктивна сторона – зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину. Об'єктивна сторона аналізованого складу виражена виключно в суспільно-небезпечному діянні. Виняток становить фінансування відповідних дій, якщо воно призвело до заподіяння значної майнової шкоди (ч. 3 ст. 110-2 КК) або спричинило інші тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 110-2 КК).

Об'єктивна сторона злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України виражається лише суспільно-небезпечним діянням, а саме активною поведінкою (діями); законодавчими формами вчинення цього злочину є «дії з метою фінансового забезпечення...» та «дії з метою матеріального забезпечення...»; склади злочинів, передбачені ч.ч. 1-2 ст. 110-2 КК, мають усічену («екстраусічену») конструкцію, а тому злочинні дії необхідно вважати закінченими з моменту вчинення будь-якої зовнішньо вираженої активної поведінки, яка характеризується ознаками суспільної небезпечності за умови вчинення її з метою, передбаченою в абз. 1 примітки до ст. 110-2 КК.

6. Суб'єкт злочину, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 110-2 КК України загальний, тобто це – фізична, осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 16 річного віку. Ці три ознаки є обов'язковими для кожного випадку оцінки наявності суб'єкта злочину, тобто вони повинні характеризувати кожну особу, яка вчинила злочин.

7. Суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішній аспект злочину, який виражає психічну діяльність особи, що характеризує її усвідомлене ставлення та волюву спрямованість до вчинюваного суспільно небезпечного діяння та його можливих наслідків. Суб'єктивна сторона досліджуваного злочину – прямий умисел, за яким особа усвідомлює значення своїх дій. Мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». У складі злочину, передбаченому ст. 110-2 КК України, мета має значення для кваліфікації, оскільки безпосередньо вказана у примітці 1 до вказаної статті.

Мотив має значення обов'язкової ознаки лише у кваліфікованому складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 110-2 КК України, яким є користь, що може полягати в одержанні майна, коштів, прав на майно чи отримання будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди від надання суб'єктам злочинів, передбачених ст.ст. 109 та 110 КК України, цінностей, коштів, предметів шляхом їх продажу, переуступки або передання в користування тощо.

8. Ключовими проблемами кваліфікації злочину, відповідальність за який передбачена ст. 110-2 КК України є наступні: 1) недостатня регламентація закріплення законодавцем різниці між фінансовим та матеріальним забезпеченням як форм об'єктивної сторони досліджуваного злочину; 2) юридична техніка даної правової норми прописана в КК України таким

чином, що в разі фактичного невизнання обвинуваченим своєї винуватості у скоєнні інкримінованого йому злочину, з огляду на проблематику доказування злочинів даної категорії, особу майже нереально притягнути до кримінальної відповідальності та засудити; 3) одні й ті самі дії можна кваліфікувати за декількома статтями КК України, що формує правову колізію і становить проблему для правильної кваліфікації наведених протиправних діянь. Необхідно зосередитися на вирішенні практичних проблем співвідношення злочинів щодо посягань на територіальну цілісність України.

9. Ключовим суміжним складом досліджуваного злочину є кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачене вітчизняним законодавцем у ст. 258-5 КК України (фінансування тероризму). Головною відмежувальною ознакою складів злочинів, передбачених статтями 110-2 та 258-5 КК України, є мета, з якою здійснюється таке фінансування: для злочину, передбаченого статтею 110-2 КК, це мета зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1), або ж насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 2), а для злочину, передбаченого статтею 258-5 КК, мета фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правові акти та законопроекти

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.05.2025)
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26. Ст. 131.
3. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму. Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII. Відомості Верховної Ради. 2014, № 32. Ст. 1125.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 08.05.2025).
5. Про державний кордон України. Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992, № 2. Ст. 5.
6. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/conv#Text> (дата звернення 08.05.2025).
7. Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основі національної безпеки України. Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 № 756-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-VII#Text> (дата звернення 08.05.2025).
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ

Президента України. Стратегія від 14.09.2020. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 08.05.2025).

2. Монографії, статті, навчальні та практичні посібники

9. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. Вид. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2015. 168 с.
10. Бесчастний В. М. Тлумачення Конституційним Судом України поняття «конституційний лад»: теоретико-правовий аспект. Правовий часопис Донбасу № 1 (70) 2020. С. 9-13.
11. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. К.: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
12. Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України. Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє : тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). 2019. С. 132-133.
13. Каменський Д. В. Фінансування дій, що посягають на національну безпеку України: ознаки протиправного діяння. Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2023 р., Вінниця). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 58-64.
14. Ковальчук О. Злочини проти основ національної безпеки України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 4 (44), 2024. С. 95-102.
15. Колос М. І. Кримінальне право України. Загальна частина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 608 с.

16. Конституційне право України : підручник. за ред.: Ю. М. Тодика, В. С. Журавський. К. : Вид. Дім «Ін Юре». 2012. 544 с.
17. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна: Курс лекцій. К.: Наукова думка та Українська видавнича група. 2016. 412 с.
18. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях): навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 520 с.
19. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.
20. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. Професорів Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2012. 416 с.
21. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 1: Загальна частина. Х. :Право. 2013. 376 с.
22. Лантінов Я. О. Щодо визначення національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони. Форум права. 2011. № 1. С. 570-574.
23. Лекція до теми № 24 «Злочини проти основ національної безпеки України», навчальна дисципліна: Кримінальне право (Особлива частина). Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Одеса. 2016. 37 с.
24. Лисько Т. Д., Макознак С. Є. Кримінальна відповідальність за ст. 110-2 КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». Наукові праці

- Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». К.: НАУ, 2023. № 1 (66). С. 186-191.
25. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків: Право, 2015. 200 с.
 26. Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Юридична наука. Кримінальне право. 2013. № 9. С. 80-87.
 27. Мошняга Л. В. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. Кримінальне право. Бюлетень Міністерства юстиції України. № 5. 2017. С. 75-82.
 28. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
 29. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Авт. колектив: Александров Ю. В., Андрушко П. П., Антипов В. І., Клименко В. А., Матишевський П. С., Фесенко Є. В., Шапченко С. Д., Яценко С. С.; Відп. ред. С. С. Яценко. 2-ге вид., переробл., допов. К.: А.С.К., 2022. 968 с.
 30. Науково-практичний коментар до Розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). В. В. Сичевський, Є. І. Харитонов, Д. О. Олейніков. Х.: Право, 2016. 232 с.
 31. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.
 32. Невідома Н. В. Шульженко О. В. Фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2 Кримінального кодексу України):

- проблемні питання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Вип. 44 (2). С. 102-104.
33. Нетеса Н. В. Фінансування тероризму та фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України: порівняльний аналіз складів злочинів. Вісник Асоціації кримінального права України. 2018. № 2 (11). С. 116-126.
 34. Панов М. І. Об'єктивна сторона злочину (розд. VIII). Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. За ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 123-152.
 35. Плецький С. Ю. Соціальна обумовленість криміналізації фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. Держава та регіони. Серія «Право». 2015. № 3 (49). С. 55-61.
 36. Попович О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 6. Том 3. С. 79-83.
 37. Попович О. В. Фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж територій або державного кордону України, у системі злочинів проти основ національної безпеки України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 2. С. 228-233.
 38. Прієшкіна О. В. Основи конституційного ладу в системі Конституції України. Часопис Київського університету права. 2010. № 4. С. 93-96.
 39. Рабінович П. Державна влада. Юридична енциклопедія. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2008. Т. 2: Д

- Й. URL: http://leksika.com.ua/10701026/legal/derzhavna_vlada (дата звернення: 08.05.2025).
40. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: монографія. Харків : Право, 2016. 286 с.
41. Рубашенко М. А. Проблеми використання поняття «сепаратизм» у сфері кримінального права. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. № 2 (9). С. 88-104.
42. Рубашенко М. А., Салтиков С. М. Проблеми об'єктивної сторони фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. Юричний науковий електронний журнал. № 1. 2018. С. 188-192.
43. Сичевський В. В., Харитонов Е. І., Олейников Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.
44. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 496 с.
45. Суліма Є. М. Інституціоналізація глобальної влади. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. № 4. С. 254-259.
46. Татаренко Г. В. Дискусійні питання кримінальної відповідальності за дії, пов'язані з сепаратизмом. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2016. № 31. С. 195-203.
47. Усенко О. О. Специфіка інституціоналізації українсько-російського державного кордону: від внутрішнього адміністративного до зовнішнього державного кордону. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 1/2 (25/26) 2015. С. 127-132.

48. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2012. 512 с.
49. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник Ю. В. Александров та ін.: за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2014. С. 25-36.
50. Чорний Р. Л. Проблемні питання мети і мотивів у складах злочинів проти основ національної безпеки України. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 4. С. 89-103.
51. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.
52. Шакур В. І., Грудзур О. М. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. I Особл. част.). С. 269-286 / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
53. Шестопапов Р. М. Мета злочину за ст. 110-2 КК України як обов'язкова ознака його суб'єктивної сторони. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 71. С. 303-308.
54. Шестопапов Р. М. Судова практика у справах про злочини за статтею 110-2 КК України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 553-560.

3. Дисертації та автореферати

55. Діордіца І. В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. К. : Академія адвокатури України, 2008. 23 с.

56. Цимбалістий Т. О. Конституційно-правовий статус державного кордону України: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 20.02.03. Хмельницький: Академія прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького. 1998. 213 с.
57. Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.08; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 42 с.

4. Судова практика

58. Вирок Московського районного суду м. Харкова. Справа № 643/16521/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82296830> (дата звернення 08.05.2025).
59. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя № 331/7297/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51815538> (дата звернення 08.05.2025).
60. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05> (дата звернення: 08.05.2025).
61. Постанова Верховного Суду від 17.03.2020. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401653> (дата звернення 08.05.2025).